

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XVIII

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК

XVIII

Београд, 2013.

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА – БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК XVII
2012.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

проф. др Милорад Дешић (Београд), проф. др Милан Драгичевић (Бања Лука),
проф. др Ценка Иванова (Велико Търново),
проф. др Милош Ковачевић (Крагујевац), prof. dr Pavel Krejčí (Brno),
проф. др Радмило Маројевић (Београд), проф. др Валерий Михайлович Мокиенко
(Санкт-Петербург), проф. др Мирослав Николић (Београд), проф. др Бранислав Остојић (Никшић),
prof. dr Mihai Radan (Temişoara), проф. др Радоје Симић, председник Одбора (Београд),
проф. др Љилана Суботић (Нови Сад), проф. др Ольга Ивановна Трофимкина (Санкт-Петербург),
проф. др Божо Ђорић (Београд)

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Радоје Симић

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

Др Михаило Шћепановић

ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Милан Крсмановић

ПРЕВОДИ РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Маријана Продановић

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Милош Ковачевић, проф. др Божо Ђорић, проф. др Радоје Симић,
проф. др Радмило Маројевић, проф. др Милорад Дешић, проф. др Првослав Радић,
др Смилка Стојановић, др Стана Ристић, проф. др Срето Танасић, проф. др Веран Станојевић

САВЕТ

проф. др Срето Танасић (Београд–Ниш), проф. др Владислава Ружић (Нови Сад),
проф. др Милан Стакић (Београд)

Већина радова домаћих стручњака израђена је у оквиру научних пројеката које финансирају министарства Србије, Црне Горе и Републике Српске

Компјутерска припрема и штампа: „ЧИГОЈА ШТАМПА“

811.163.41'373.611

ПРВОСЛАВ Т. РАДИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 22.12.2012.
Прихваћен: 17.01.2013.

ГЛАГОЛСКИ СУФИКС *-ОСА* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Глаголски суфикс *-оса* одлика је српских источних и југоисточних говора. Изведенице са овим суфиксом, ипак, у великој мери представљају архаизме и дијалектизме, често експресивно обележене речи. Оне се јављају у неколике семантичке категорије, које потврђују да у творбеном систему српског језика овај суфикс има посебно место. Добра илустрација за то је и однос овог суфикса према њему блиским суфиксима (нпр. глаголском суфиксу *-иса*).

Кључне речи: српски језик, глаголски суфикс *-оса*, творбено-семантичке категорије, експресивност, конкурентност, балканизација.

I. ПРЕГЛЕД ЛЕКСИЧКОГ КОРПУСА

У свом творбеном систему балканословенски говори имају и глаголски суфикс *-оса*. За разлику од широке заступљености ове творбене морфеме у македонским и бугарским говорима, на српском терену она је претежно присутна у источним и југоисточним областима.¹ Задржаћу се најпре на грађи, односно на прикупљеним потврдама образовања са овим суфиксом. Иако је

* prvoslavrt@yahoo.com

¹ О глаголском суфиксу *-оса* у српском језику говорио сам на Четрнаестој међународној конференцији Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта (Београд 28–30. V 2012), а за зборник са тог скупа приложио сам рад који се усредсређује на питања порекла и распрострањености овог суфикса (Радић 2012). Отуда се овим питањима нећу непосредно бавити у овом раду.

материјал који следи представљен са циљем да пружи што репрезентативнији узорак (територијална и жанровска распрострањеност, творбено-семантичке одлике и др.), његова раздеоба према примењеним критеријима мора се сматрати условном.²

1. Грађа из дијалектолошких и етнографских извора

а) **Дијалектолошке студије и монографије:** *опљачкосати* („опљачко-саше“, 574) – Белић 1905; *глеђосати*, *здригосати се* (‘о млеку (згруша се)’), *никтосати се* / *питијосати се* / *пифтосати се* (‘згусне се, постаје питије’), *стрпосати (се)* – Томић 1989; *глеџосати* (377), *смрјјосати се* (448) – Станојевић 1911; *гладјосати* (‘изнемогне од глади, ослаби од глади’), *задавосати* („Сбг чу те задавошем“), *збабосати се* (‘остари пре времена, направи се на бабу’), *згуљосати* (‘здере, огули’), *огуљосати* („огуљосан“, ‘огуљен’), *пукњосати се* („пукњосује се“, ‘рађа се (дете)’), *разгрудосати се* (‘рашири се у грудима; ојача, оснажи се’), *смакљосати* („Смакљоше панталоне“), *смрјјаносати се* (‘смири се’) – Динић 1988; *башкосати се* („башкосује се“, ‘одваја се од друштва’), *бедосати* („бедоше“, ‘врши велику нужду’) – Динић 1990; *заглибосати се* (‘занесе се у неки ситан и неважан посао да изгуби појам о времену’), *крвјосати* (‘овца се разбољева од неке болести тако да мора да јој се пушта крв да би оздравила’), *кртосати* (‘обележи знаком крста’), *макносати се* („мькноше се“, ‘1. макне се; 2. нерадо пође’), *тињосати* (‘вода наноси тињу, муљ’), *угојосати се* (‘угојити се’) – Динић 1992; *згробосати се* (‘згробави се’), *јадосати се* (‘секира (се), једи се’), *каменосати* (‘покрије гроб каменим плочама’), *крвљосати* (‘сере’), *најадосати се* (‘наједи се, насекира се’), *накрвљосати се* (‘посере се’), *покрвљосати се* (‘посере се’), *спитијосати се* (‘направи се на (постане) пихтије’) – Марковић 1986; *земљосати* („земљосан“, ‘1. испијена лица, дошао у лицу као земља; 2. кад јело стоји на земљи па почне на њу заударати, каже се земљосано’, 154) – Богдановић 1979; *трубосати* („намотава се на трубу“, 296), *џеримосати се* (‘упропасти се, учини се аветињом’, 297),³ *шљивосати* („шљивосан“, ‘пијан’, 127) – Богдановић 1987; *векосати* / *овекосати* (‘постати вечит, не умрети’, 617), *скробљосати* (‘1. претворити се у кашу; 2. ослабити, остарити’, 667), *чарапосати* („чарапосан“, ‘мало ћакнут; као да је ударен тешком мокром чарапом по глави’, 679), *четвртосати се* (‘удебљати се па

² Главнина материјала који наводим преузета је из Радић 1995: 61–88. Ради уједначеног морфолошког представљања, прикупљени примери су представљени у форми инфинитива, а не презента – како налазимо у делу литературе која се бави призренско-тимочким говорима. (Ови говори, наиме, не познају инфинитив.) Томе је придружен и један број облика изворно забележених у трпном придеву, што је у представљеном материјалу додатно истицано.

³ Исп. тур. *cerime, cereme* ‘krivica, odšteta, globa za učinjenu krivicu’ (Škaljić 1979: džerfma).

добити облик квадра’, 679) – Златковић 1988; *завратосати* (‘ударити снажно (по врату, темену)’, 435), *земљосати* (‘Чу те – земљошем’, 428), *капосати* (‘окапати, остајати дуго на једном месту’, 438), *катрањосати* (‘оболети од болести коју карактерише црн измет’, 438), *маџосати се* (‘Намерио се на маџије, маџосал се’, 332), *набељосати* (‘набедити, окривити невиног’, 441, исп. фус. 5), *немиросати* (‘немиросан, не држи га на мира’, 382), *омаџијосати* (‘Омаџијосала га таја, памет му однела’, 332), *приштосати се* (‘1. покрити се приштевима (кожа); 2. обавити нужду где не треба (дете)’, 447), *пустосати* (‘Нека му пустоосује па да не види ајр’, 229), *разгубјосати се* (‘распадати се на живо од болести’, 448), *скапосати* (‘распасти се, иструлити’, 449), *укоросати* (‘да се сас тебе народ укоросује’, 235) – Златковић 1989; *алосати* (‘ала – алосана’, 435), *ћубросати се* (‘олењити се, запустити се, почети смрдети’, 714), *кљопосати* (‘понашати се гордо и глупо као ћуран’, 719), *лжјосати* (‘лжјна (лжјосана)’, ‘лажљивица над лажљивицама’, 721), *најадосати се* (‘Че му пукне жлчка! – Млого се најадоса!’, 567), *рђосати* (‘Рђо – рђосана’, 560), *црвљосати* (‘уцрвљати’, 316), *шпиртосати се* (‘омршавити, изгледати као извађен из шпиритуса’, 740) – Златковић 1990; *зевњосати* (‘зевњосан’, ‘пред самрти, онај ко већ мирише на земљу’, 138) – Тирић 1983; *варосати* (‘вароше чкoљу’, 194), *рђосати* (‘рђоше’, 186), *трубосати* (‘трубoше платно’, 194), *црвљосати* (‘црвљoше’, 194) – Видоески 1962; *варосати* (‘варосан’, 216), *рђосати* (‘рђосан’, 69) – Павловић 1939; *скордсат* (‘гронути (услед старости)’, 278) – Пешикан 1965; *вардсат* (‘кречити’), *врагдсат* (‘упропасити, уништити’), *офаддсат се* (‘окористити се’) – Стијовић 1990; *изренддсат* (‘изрендисати’, 101), *муњдсат* (‘муња те муњдсала’, 101), *тоњдсат се* (‘пропасти, пропадати (о намирницама, нпр. кромпиру, грожђу и сл.)’, 124) – Радић 2010; *оманђосати* (‘оманђосан’, 76) – Јовић 1968; *глеђдсат* (500), *зубддсат* (509), *крвљд[с]ат*, *смрддсат* (500), *тавандсат*, *турпијдсат* (510) – Симић 1972; *вилосати* (‘вилосан’), *глеђосати*, *замајосати се* (‘забавити се, задржати се’), *каптосати* (‘1. за нешто што је пало (обично воће) и густо прекрило земљу; 2. затворити (нпр. изворе)’), *коњосати* (‘1. претерано радити; 2. спавати’), *курвосати се*, *мртвосати* (‘мртвосан’, ‘обамро, нпр. од пића’), *распекмезосати* (‘почети плакати, цмиздрити’), *скаменосати се* (‘скаменити се’), *скљосати се* (‘сломити се, скршити се’), *смирњосати се*, *спиктијосати се*, *уљосати* (‘уљосао панталоне’), *уџибросати се* (‘1. натопити се џибром; 2. напити се’), *ушљивосати се* (‘напити се’) – М. Иванча, Космај (моја грађа);⁴ *каносати* (‘бојити галицом; бојити’, ‘трп. прид. каносан’, 189) – Ђукановић 1995; *глеђосати* (348), *жигосати* (‘жигосан’, 348) – Недељков 1984.

⁴ Информатор г. Томислав Јовановић.

б) Речничка грађа: *заљѣвосати* (‘причврстити, спојити ливењем, лемљењем и сл.’) (Тимок), *опрљосати* (‘опрлити, наћи некоме жену за брак, оженити’, М. Станојевић, С. Тимок), исп. *опрљосати се* (‘1. озледити се, повредити се врелом течношћу, паром, ватром [...] опећи се, опржити се’, Ј. Динић, Тимок; ‘2. несрећно се оженити или удати’, Тимок), *откантосати се* (‘откантати се, одвојити се, отргнути се, откачити се’, „Едва се откантоса од нас еданпут“, Ј. Динић, Тимок); *алосати* („бори [се] са алама, и кажу [...] да је алосан“), *вашљосати се* (‘напунити се вашима, увашљивити се’) (С. Грбић, Бољевац); *дангосати* („Они дангошу стоку“) (В. Николић, Лужница); *мањосати*¹ (‘1. страдати, оштетити се од пламењаче; 2. оштетити, уништити виноград, поврће и сл. (о мани, пламењачи)’), *мањосати*² („Мањоши га, нек пропада“), *напуњосати се* (‘најести се, наситити се’) (Књажевац); *глањосати* (‘изгладнети, омршавити од глади, изнемоћи’), *здрјгосати* (‘сатрти, измождити’) / *здригосати* („здригосан“, ‘укварен, труо’), *крвљосати* (‘в. крварити’) / *крвљосати* („крвљосан“, ‘крвав’) (Лесковац); *завр̀атосати* (‘ударити, одаламити’) (Пирот); *вљлносати* (‘проводити буран живот, тумарати, скитати, мангупирати се’), *гладосати* (‘огладнети, постати гладан’), *глувосати* (‘поста(ја)ти глув, (о)глувети’), *гњидосати* (‘доби(ва)ти гњиде’), *кавгосати се* (‘посвађати се, посвадити се’), *магљосати* (‘побећи, утећи, ухватити маглу’) (Врање); *крвљосати* (‘вршити нужду’) (Вучитрн); *ва̀росати* (‘1. окречити, кречити; 2. набелити, белити (лице)’), *вра̀росати* (‘уништити, упропастити’) (Призрен); *зѣмљосати се* (‘добити боју тамну као земља (од стајања у земљи, болести, бриге и сл.), веома ослабети, омршавити’) (Морача); *дан̀чосати* („т. ј. удари му се данце“) (С. Мијатовић, Расина); *муњосати* („Муња те муњосала“) (Врњци); *дангосати* (‘в. дагмаисати’), *ђавол̀осати се* (‘в. ђаволисати’), *зѹмбосати* (‘в. зумбати’), *ка̀пљосати* (‘дуго боловати (без изгледа на оздрављење)’), *мрт̀восати* (‘спавати дубоким, тешким, бесвесним сном (обично после пијанства’), *м̀в̀тосати* (‘узети, узимати мукте, бадава, без одговарајуће накнаде’) (Параћин); *алосати се* (‘нагазити на чини’) (С. Мијатовић, Левач и Темнић); *згром̀осати* („Гром те згромосао!“) (Левач); *ко̀њосати се* (‘тући се, ударати јако, снажно, као коњи’) (В. Пчелице, Крагујевац); *бѣлосати* (‘(о)белити, (о)кречити’) (Т. Радивојевић, Лепеница); *биљосати се* (‘1. снабде(ва)ти се лековитим биљем; 2. опи(ја)ти се мирисом неке биљке, омамити се, омамљивати се’) (Ресава); *алосати* („ко да га је ала алосала“) (М. Пожаревац) – РСАНУ; *бељосати* (‘бити у невољи, беди, патити се, мучити се’),⁵ *затињосати се* (‘покрити се тињом, муљем, благом’), *капосати* (‘дуго седети, чекати, боравити; окапавати’), *крвљосати* (‘крварити, прокрварити’), *крстосати* (‘пресећи што у виду крста; укрштати; држати руке прекрштено (не радећи ништа); скитати, тумарати без циља и посла’), *псетосати* (‘живети као пас, мучити се, водити псећи живот’), *родосати*

⁵ Исп. туп. *beláji* ‘nesrećan, jadan, nevaljast, ono što je skupčano s mukama i brigama’ (Škaljić 1979: belájlj).

се (‘својатати се, бити у родбинским односима’), *сватосати се* (‘сватити се, ступати у сродство женидбено-уладбеним везама’), *спепелосати се* (‘претворити се у пепео; добити боју пепела, сасушити се, спећи се’), *цабосати* (‘проводити дане узалуд, ленствовати’)⁶ – Живковић 1987; *биљосати се* (‘1. отрујем се лековима; 2. насекирам се’) / *биљосати* („биљосан“, ‘папрено љут’), *врбосати* (‘врбом ограђујем’, Д. М. Ђорђевић), *земљосати се* („Мртвац је тежи од живог човека, јер се ‘земљоше““, Д. М. Ђорђевић), *мечкосати се* (‘трапавим’) / *мечкосати* („мечкосан“, ‘претерано угојен човек’), *мртвосати се* (‘физички се опу[с]тим’) / *мртвосати* („мртвосан“, ‘мртав уморан’), *пачавросати [се]* (‘прљам се, замазујем се’),⁷ *продрљосати* (‘прочистим, продрљашим’), *пустосати* („пустосујем“, ‘проклињем да остане нешто пусто’), *слунчосати се* („слунчошем се“, ‘удара ме сунчаница’), *стипсосати* (‘перем у стиписи’, Д. М. Ђорђевић), *ћивдеросати* (‘побесним од муке’)⁸ – Митровић 1984; *алосати се* („алосујем се“, ‘деформишем се од дебљине’), *водосати* („водошем“, ‘претворим се у воду’), *глађосати* („глађосујем“, ‘слабим од глади’), *земљосати* („земљошем“, ‘добијем боју земље’), *јадосати* („јадосујем“, ‘јадујем’), *констросати* („констросујем“, ‘оговарам’),⁹ *крвљосати* („крвљосан“, ‘који је оболео и има превише крви, обично због врућине (код оваца)’), *муљосати* („муљосан“, ‘плеснив’),¹⁰ *пустосати* („пустосујем“, ‘проклињем’), *рђосати* („рђосан“, ‘зарђао’, исп. „Рђа рђосана“, ‘особа недоличног понашања’), *сљосати* („сљосошем“, ‘оболим од туберкулозе’),¹¹ *свитосати* („свитошошем“, ‘силно ударим’), *слунчосати се* („слунчосује се“, ‘пропада на сунцу (воће)’), *снемосати* („снемошошем“, ‘уништим; затрем’), *стунтосати* („стунтошошем“, ‘побегнем; киднем’, слично уз: „тунтошошем“),¹² *тафросати се* („тафросујем се“, ‘облачим се отмено; гиздам се’),¹³ *ћудосати се* („ћудошошем се“, ‘постанем ћудљив’. Исп.: „Тај се жена ћудосала и не може никој с њом на крај да искочи“), *цѣрмосати* („цѣрмошошем“, ‘оболим од цѣрме (костобоље’), *чарапосати* („чарапосан“, ‘који није при чистој памети’) – Златановић 1998; *бедѣсат* (‘зло радити, каже се за неку радњу кад се ради без воље, по невољи’), *мирѣсат* („Мирѣши ми, пѣпе, овѣ дѣте“), *огњѣсат* (‘срати, опоганити се’), *пѣтѣсат* (‘учинити да се нешто начини пиктијасто’), *трпљѣсат* (‘лежати, боловати трпију’, „Трпѣја трпљѣсана“) – Елезовић 1932–1935; *смрѣљосати* (‘бити неактиван, вући се’) – Лазић 2008; *жѣгосати* („н. п. вола“), *шѣкосати*

⁶ Исп. тур. *caba* ‘badava, бесплатно; залуд’ (Škaljić 1979: džābē).

⁷ Исп. тур. *paçavra* ‘krpetina, komad starog platna ili haljinčeta koje služi samo za čišćenje i brisanje prašine; nešto bezvrijedno što se baca u otpatke’ (Škaljić 1979: pačāvra).

⁸ Исп. тур. *çivit* ‘modrilo (vrsta boje)’ (Škaljić 1979: çivit).

⁹ Исп. у истом извору: *конитрача* ‘врста змије отровнице’.

¹⁰ Исп. у истом извору: *муљб* ‘плесан’.

¹¹ Исп. у истом извору: *сљска* ‘туберкулоза’.

¹² Исп. у истом извору: *тунта* ‘густ облак’; *тунти* ‘дими’.

¹³ Исп. у истом извору: *тафра* тур. ‘отменост; гиздавост’.

(‘ћушити’), *шиќосати* (= обложити шиком) – Караџић 1852; исп. *џигосати*, *џаќосати* (: шака) (Жумберак) – Skok 1971–1973 (: *-isati*¹).

2. Грађа из народне књижевности

а) **Поезија:** *мађосати* (‘зачарати мађијама, опчинити, омађијати’, Тимок) – РСАНУ; *шиќосати* („млетачкијем златом шикосане“) – РМС; *срмосати* („док је трепке срмосала“, 138) – Бован 1989-I; *вар[ò]сати* („Sva odaja šikom šikosata, / A polu je zlatom varosata“, према: *varasati*), *џикосати* („Sve saraji šikom šikosati“) – Škaljić 1979; *варосати* („Stare kule varosala“, 149), *ќаносати* („Rujnom bojom ruke kanosati“, 136), *џикосати* („Po krajeva šikosano“, 155) – Вашић.

б) **Проза:** *омађијосати* („стра га да га баба не омађијоше“, 26), *пустосати* (= клети да остане пусто, 464), *спитосати се* („и он се спитоше, направи се питије“, 487) – Ђорђевић 1988; *варосати* (в. *зидосати*), *зидосати* („Зид, зид, зидосан, / вар, вар, варосан“, 271) – Бован 1989-II.

3. Грађа из књижевних текстова¹⁴

Проза: *ќаносати* („ќаносу косу“, РСАНУ) – С. Сремац; *глеђосати* („глеђосан“), *зёмљосати се* („земљосан пићем“, ‘опити се, напити се (од алкохолног пића)’), *мртвосати се* (‘под дејством пића, алкохола довести, доводити себе у стање умртвљености, тешког, бесвесног сна’) (РСАНУ) – Д. Радић; *жигосати* (‘јавно, оштро осудити, осуђивати; оптужити, оптуживати’, РСАНУ) – В. Петровић; *мртвосати* („отпор улежане мртвосане земље“, РСАНУ) – Б. Топић; *миросати* (‘(по)мазивати светим миром по челу после целивања икона; миропомазати, миропомазивати’, РСАНУ) – М. Шапчанин; *зёмљосати се* (‘опити се, напити се (од алкохолног пића)’), *ќрвљосати* (‘јести стално, много, халапљиво, ждерати’) (РСАНУ) – С. Винавер; *закљиносати* (‘в. *заклинити*’, РСАНУ) – С. Ранковић; *ќоњосати* (‘обављати неки тежак, напоран посао, мучити се, диринцити’, РСАНУ), *згрдомосати* (‘уништити, убити’, „Знаш ли ти ... да ћу да те згромошем“, РМС) – С. Јаковљевић; *ожићосати* (‘обележити, окарактерисати у негативном смислу’, РСАНУ) – А. Барац, Ј. Бенешкић; *зёмљосати* („У целој кући под је [...] земљосан“, РСАНУ) – Ј. Цвијић; *отоњосати се* (‘оболети од тоње, пламењаче (о житу)’), РСАНУ) – Н. Ранојевић; *омајдосати (се)* (‘в. *омајати (се)*’)¹⁵, „и тако дејствује на њих, да их можемо све на том месту као омајосане похватати“, РСАНУ) – „Српске новине“, 1886.

¹⁴ У уметничкој поезији су примери ретки, исп. *жикосати* („Рогови му прани, / жиком жикосани“, Р. Коштућ) – РСАНУ.

4. Грађа из жаргона

Земљосати се ('напити се, опити се'), *коњосати* ('напорно радити, ринтати; спавати'), *кџоросати* ('преварити'), *травосати се* ('дрогирати се марихуаном'), *шљивосати* ('зарезивати, тицати се, бринути') – Андрић 1976; *пошtosати* ('облјубити') – Sabljak 1981.

II. ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ИЗВЕДЕНИЦА

Језички материјал показује, најпре, да се поред суфикса *-оса*, у једном броју примера може забележити и његова варијанта *-јоса* (нпр. *смирјосати се*, *гладјосати*, *раззубјосати се* 1а), односно *-'оса* (*пукњосати се* 1а, *дџанчосати*, *слунчосати се* 1б). У творби глагола овим суфиксом учествују именичке (исп. *глеђосати*, *кртосати* 1а, *псетосати* 1б, *срмосати* 2а), придевске (*мртвосати* 1а, *глувосати*, *белосати* 1б) и глаголске (*пукњосати се*, *макносати се* 1а, *снемосати* 1б) основе. Ређе се јављају друге врсте основа (исп. прилошке основе у: *мүвтосати*, *џабосати* 1б).¹⁵ У структури ових образовања учествују и глаголске основе са префиксом (нпр. *задавосати* 1а, *омађијосати* 2б, *згрџмосати* 3). Глаголи са овим суфиксом широког су граматичког опсега. По виду, учествују и свршени и несвршени (*раззрудосати се* 1а : *капљосати* 1б), али и двовидски глаголи (*белосати*, *кртосати* 1б, *жйгосати*, *мјросати* 3). По роду, овде су присутни и прелазни и непрелазни глаголи (*жйгосати* 1б : *коњосати* 3), при чему су у овој последњој групи прилично заступљени медијални, нарочито повратни глаголи (*гладјосати*, *векосати* / *овекосати* 1а; *зрбосати се*, *тоњџсат се* 1а).

На семантичком плану могу се у општим цртама издвојити три главне категорије глагола са широм скалом семантичких прелаза међу њима:¹⁶

1. **Прва семантичка категорија**¹⁷ окупља глаголе који претежно значе унутрашњи процес, стање – физичко, хемијско, психичко и сл. (доминантан семантички образац: 'поста(ја)ти, би(ва)ти, тј. претворити се, претварати се у...' / 'поста(ја)ти (као)...'): *пиктосати се* (*питујосати се* / *пифтосати се*),

¹⁵ У појединим примерима учествују реструктурисане основе, нпр. скраћена основа у: *пиктосати се* (исп. *питујосати се*) 1а, *мађосати* 2а (исп. *омађијосати* 2б) и сл.

¹⁶ Са данашњег становишта, у низу примера мотивисаност није увек лако препознатљива (исп. *здригосати се*, *кљопосати*, *каптосати* 1а, *контросати*, *свитосати* 1б), што већ само по себи указује на архаичност ових изведеница. И поједина значења која дају лексикографи (исп. *џлосати се* 'нагазити на чини', 1б) говоре о томе да је у низу изведеница мотивисаност све мање докучива.

¹⁷ У ову анализу не укључујем све облике из претходно изнете грађе, као што не наводим ни све варијације исте изведенице, односно све њене потврде из различитих извора.

смирјосати се (*смирјаносати се*, *смирњосати се*), *збобосати се*, *разгрудосати се*, *угојосати се*, *јадосати се*, *земљосати* (*зевњосати*), *церимосати се*, *векосати* (*овекосати*), *скробљосати*, *четвртосати се*, *ђубросати се*, *рђосати*, *шпиртосати се*, *смрдџосати*, *скаменосати се*, *уџибросати се* 1а, *гљџосати*, *крвљосати* (*крварити*), *мртвосати*, *аљосати* (*се*), *спепелосати* (*се*), *земљосати се*, *начавросати* [*се*], *ћивдеросати*, *водосати*, *муљосати*, *рђосати*, *ћудосати се*, *пџџосати* 1б, *спитосати се* 2б, *зџљосати се*, *мртвосати се* 3, *зџљосати се* 4.

С обзиром на издвојена семантичка обележја, овој категорији, тако, припада и класа глагола који значе нападнутост каквим болестима (често микроорганизмима и сл. појавама) као процесима којима је објекат изложен и „трпи“ их: *зрбосати се*, *катрањосати*, *пришtosати се* 1, *раззубјосати се*, *црвљосати*, *тоњџосати се* 1а, *ваљљосати се*, *мањосати*¹, *гљвљосати*, *гњџосати*, *сџкосати*, *цџмосати*, *трпљџосати* 1б, *отдњосати се* 3.¹⁸

2. Друга семантичка категорија обухвата глаголе који значе радњу махом каквог спољашњег деловања, односно обележавања – употребом (нпр. *наношењем*) каквог материјала, односно елемента, снабдевањем, (до)обликовањем и сл. (доминантан семантички образац: *’нанети*, *наносити шта’* / *’снабде(ва)ти чиме’* / *’(до)обликовати шта чиме’* / *’обележити, обележавати чиме’* и сл.): *гљџосати*, *крстосати*, *тињосати*, *каменосати*, *трубосати*, *чарапосати*, *варосати*, *таванџосати*, *уљосати*, *кањосати* 1а, *ваљосати*, *данчосати*, *бџосати*, *биљосати се* 1, *затињосати се*, *крстосати*, *врбосати*, *стипосати*, *мирџосати*, *шаљкосати* / *шаљкосати* 1б, *шиљкосати*, *срмосати*, *варосати*, *каносати* 2а, *гљџосати*, *миросати*, *закљџосати*, *зџљосати* 3.¹⁹ Овоме су семантички блиски глаголи који значе спољашње деловање уз помоћ каквог техничког средства, алатке: *изренџосати*, *зџбџосати*, *турпиџосати*, *жигосати* 1а, *дангосати*, *зџбџосати*, *жџгосати* 1б.

У једном броју примера исказан је појачан степен апстрактности, те је код ових глагола природа спољашњег дејства (доминантно апстрактног) обично у непосредној вези са каквим следственим унутрашњим стањем код објекта (углавном особа), исп.: *маџосати се* (*омаџијосати*, *оманђосати*), *на-*

¹⁸ Блиски су овој семантичкој категорији глаголи што значе начин понашања људи који је, по човеком виђењу, сличан понашању појединих животиња, али и *натприродних*, митских бића (нпр. *живети* / *радити* / *спавати* / *ходати* / *јести* као...): *коњосати* 1а, *псетосати*, *мечкосати* (*се*) 1б; *врагосати*, *ђаволџосати се*, *алосати се* 1б, исп. *вилосати* 1а. Поједини глаголи, као *мечкосати* (*се*), *алосати се*, приближавају се значењу нападнутости каквим болестима. У друштвеном, пак, миљеу, у значењу начина понашања, тј. рођачко-обредног повезивања међу људима, бележе се глаголи *родосати се* и *сватосати се* 1б.

¹⁹ Исп. облике у међусобно полисемном односу из прве и друге семантичке категорије – *зџљосати се* (*’добити боју тамну као земља’* 1б) : *зџљосати* (*’под је [...] земљосан’* 3); *скаменосати се* (*’скаменити се’*) : *каменосати* (*’покрије гроб каменом плочама’*) 1а.

бељосати, *укоросати* 1а, *муњосати*, *згромдосати*, *биљосати се* 2, *бељосати*, *слунчосати се* 1б, *мањосати* 2а, *згрџмосати*, *омајдосати се* 3, *траљосати се* 4. Отуда се у овој групи често налазе примери који су на размеђу прве и друге семантичке категорије.²⁰

3. **Трећа семантичка категорија** чини својеврсну опозицију према првим двама. По својим особеностима, ови глаголи се противстављају глаголима из претходних категорија јер се, иако се то може уочити и код једног броја тамошњих примера, улога глаголског суфикса овде углавном своди тек на својеврсно модификационо средство. То можда говори о једној врсти иновационих творбених процеса заснованих превасходно на процесима пејоративизације (в. III), исп. *опљачкосати* (: опљачкати), *стрпосати (се)* (: стрпети (се)), *задавосати* (: задавити), *згуљосати*, *огуљосати* (: гулити), *пукњосати се* (: пукнути), *смакљосати* (: смакнути), као и у низу других примера: *баишкосати се*, *заглибосати се*, *макносати се*, *најадосати се*, *капосати*, *офајддсат се*, *замајосати се*, *курвосати се*, *скљосати се (?)* 1а, *отквнтосати се*, *мањосати*², *напуњосати се*, *кавгосати се*, *капосати*, *цабосати*,²¹ *продрљосати*, *јадосати*, *снемосати*, *стунтосати*, *тафросати се*, *беддсат*²² 1б, итд.²³

III. О СТИЛСКИМ ОДЛИКАМА ИЗВЕДЕНИЦА

Изложена семантичка класификација указује на широке стилистичке могућности глагола на *-оса*. У представљеној грађи налази се велики број пејоративно обележених глагола,²⁴ на шта је већ указивано у научној литератури (нпр. Богдановић 1984, Бјелетић 1994: 269–270, Радић 1995: 102–105, Радић 1998). На присуство стилско-семантичке интензификације често непосредно указују и сама значења која наводе лексикографи, исп. *гладјосати* ('изнемогне од глади, ослаби од глади'), *збабосати се* ('остари пре времена, направи се на бабу'), *макносати се* 2 ('нерадо пође'), *капосати* ('окапати, остајати дуго на једном месту'), 1а, *квљосати* ('дуго боловати (без изгледа на оздрављење)'), *капосати* ('дуго седети, чекати, боравити; окапавати'), *кртосати* ('држати

²⁰ И овде се, отуда, могу забележити полисемни облици, исп. *биљосати се* 1 'снабде(ва)ти се лековитим биљем', према: *биљосати се* 2 'опи(ја)ти се мирисом неке биљке, омамити се, омамљивати се' (1б).

²¹ Исп. дијал. *цабалелбарити* 'цаба јести хлеб' (П.Р.).

²² Исп. дијал. израз *радити нешто (као) од беде* 'радити од невоље, без жеље; лоше радити' (П.Р.).

²³ Поједина глаголска образовања није могуће безрезервно сврстати у издвојене семантичке категорије. Исп. пример *пустосати* 1а, 1б, 2б који значи магијску радњу клетве говорењем (/понављањем израза): 'да остане пусто!'

²⁴ У речницима се понекад лексикографским ознакама и непосредно указује на фигура- тивност, одн. пејоративност у значењима ових изведеница.

руке прекрштено (не радећи ништа)'), *џабосати* ('проводити дане узалуд, ленствовати'), *биљосати* („биљосан“, 'папрено лут'), *мечкосати* („мечкосан“, 'претерано угојен човек'), *слунчосати се* ('удара ме сунчаница'), *смрдљосати* ('бити неактиван, вући се') 1б, *зёмљосати се* ('опити се, напити се (од алкохолног пића)'), *мртвосати се* ('под дејством пића, алкохола довести, доводити себе у стање умртвљености, тешког, бесвесног сна'), *крвљосати* ('јести стално, много, халапљиво, ждерати'), *ожиљосати* ('обележити, окарактерисати у негативном смислу') 3. Ова значења се стога представљају уз ослањање на бројне семантичке квалификације, као: „дуго“ (остајати на једном месту / боловати / седети), „нерадо“ (поћи), „претерано“ (бити угојен), „много“ / „стално“ (јести), „пре времена“ (остарити) и сл., а у једном броју ових облика (исп. *кртосати*, *џабосати*) у значењу се јасно препознаје и условљеност друштвеним контекстом. Секундарно значење наведено уз пример *ожиљосати* 'окарактерисати у негативном смислу', – сасвим добро представља природу конотације којом се одликују ови облици, односно њихову доминантно пејоративну вредност.

Иако се у лексикографским тумачењима пејоративност не издваја увек експлицитно, она је у примерима наведеним уз одреднице често препознатљива из самог контекста, исп. *смакљосати* („Смакљоше панталоне“) 1а, *откантосати се* („Едва се откантоса од нас еданпут“), *мањосати*² („Мањоши га, нек пропада“) 1б. Наравно, један број образовања може већ значењем своје основинске лексеме бити пејоративно обележен, што не оспорава пејоративну вредност суфикса, односно његов модификациони карактер: *задавосати*, *угојосати се*, *згробосати се*, *ђубросати се*, *смрдљосати*, *курвосати се* 1а, *кавгосати се*, *мјвтосати*, *коњосати се*, *псетосати*, *пачавросати* [се], *продрљосати*, *пустосати*, *трпљосати* 1б. Овде се, штавише, може говорити о својеврсној основинско-суфиксној семантичкој атракцији, односно компатибилности, познатој и у творби изведеница другим суфиксима, посебно страним (исп. Радић 2001: 181–182).

Несумњиво је да исказана експресивност носи дубоко народску, често и интимну, социјално затворену употребу ових облика, што је исказано и у опажању истраживача да су глаголи на *-оса* „из најуже сфере човекове свакодневне активности“ (Богдановић 1984: 24), а сама њихова пејоративност добрим делом везана за дискурс *оговарања*, „односно изрицање *прекора* и *омаловажавања*“ (Исто).²⁵ Ту народску димензију потврђује и чињеница да су образовања са суфиксом *-оса* често у служби универбизације бројних народних израза и фразеологизама, исказаних различитим поређењима, метафорама, симболичким значењима и др., као у примерима: *чарапосати* („чарапосан“,

²⁵ Зато је и сам опсег семантичке дисперзије код ових глагола понекад врло широк, као у примерима: *крвљосати* ('в. крварити') / *крвљосати* ('вршити нужду') 1б / *крвљосати* ('јести стално, много, халапљиво, ждерати') 3 (исп. фус. 19 и 20).

’мало ћакнут; као да је ударен тешком мокром чарапом по глави’), *завратосати* (’ударити снажно (по врату, темену)’), тј. *зѧ врѧт*), *земљосати* (’,Чу те – земљошем‘, исп. сравнити (кога) са земљом, П.Р.), *катрањосати* (’оболети од болести коју карактерише црн измет’), *пустосати* (’,Нека му пустоосује па да не види аир‘, исп. фус. 23), *скорѡсѧт* (’гронути (услед старости)’), *врагѡсѧт* (’упропастити, уништити’, исп. отићи у / до врага, П.Р.), *коњосати* (’1. претерано радити; 2. спавати’), *распекмезосати* (’почети плакати, цмиздрити’, асоц. пекмез), *ушљивосати се* (’напити се’, асоц. алкохолно пиће шљивовица) 1а, *опрљосати се* (’несрећно се оженили или удати’), *вилносати* (’проводити буран живот, тумарати, скитати, мангупирати се’, асоц. вила, вилко), *маглосати* (’побећи, утећи, ухватити маглу’), *зѧмљосати се* (’добити боју тамну као земља (од стајања у земљи, болести, бриге и сл.), веома ослабети, омршавити’), *мртвосати* (’спавати дубоким, тешким, бесвесним сном (обично после пијанства’), *коњосати се* (’тући се, ударати јако, снажно, као коњи’), *кртосати* (’скитати, тумарати без циља и посла’, исп. крстарити), *псетосати* (’живети као пас, мучити се, водити псећи живот’) 1б,²⁶ *жѧгосати* (’јавно, оштро осудити, осуђивати; оптужити, оптуживати’), *зѧмљосати се* (’опити се, напити се (од алкохолног пића)’), *крвљосати* (’јести стално, много, халапљиво, ждерати’), *коњосати* (’обављати неки тежак, напоран посао, мучити се, диринцити’), *згрѡмосати* (’уништити, убити’) 3, *коњосати* (’напорно радити, рингати; спавати’), *трѧвосати се* (’дрогирати се марихуаном’) 4. Тиме је не само учвршћена полисемија код низа примера (в. фус. 19 и 20), већ су омогућена и тананија стилско-семантичка нијансирања код ових образовања, као у: *земљосати* (’,земљосан‘, ’1. испијена лица, дошао у лицу као земља’) 1а / *зѧмљосати се* (’добити боју тамну као земља (од стајања у земљи, болести, бриге и сл.), веома ослабети, омршавити’) / *земљосати се* (’,Мртавац је тежи од живог човека, јер се ’земљоше‘’) 1б / *зѧмљосати се* (’,земљосан пићем‘, ’опити се, напити се (од алкохолног пића)’ 3 (исп. изразе типа: црн / тежак / пијан као земља), – или: *мртвосати* (’,мртвосан‘, ’обамро, нпр. од пића’) 1а / *мртвосати* (’спавати дубоким, тешким, бесвесним сном (обично после пијанства’) / *мртвосати се* (’физички се опу[с]тим’) / *мртвосати* (’,мртвосан‘, ’мртав уморан’) 1б / *мртвосати се* (’под дејством пића, алкохола довести, доводити себе у стање умртвљености, тешког, бесвесног сна’) 3 (исп. изразе типа: мртав пијан, мртав хладан, мртав уморан) и сл.

Посебан вид експресивности садржан је у редупликационим формама, композиционим понављањима у оквиру различитих израза (тзв. етимолошка

²⁶ Исп. *мечкосати се* (’трапавим’), *мртвосати* (’,мртвосан‘, ’мртав уморан’), *пачавросати се* (’прљам се, замазујем се’), *ћивдеросати* (’побесним од муке’), *бедѡсѧт* (’зло радити, каже се за неку радњу кад се ради без воље, по невољи’, в. фус. 22), *огњѡсѧт* (’срати, опоганити се’) 1б.

фигура),²⁷ као у именичко-глаголским моделима типа: „муња те муњдсала“ (: муњдсат) 1а, „гром те згромосао“ (: згромдсати), исп. „ко да га је ала алосала“ (: алосати) 1б. Томе се прикључују изрази са именским (именичко-придевским) компонентама, као: „ала – алосана“ (: алосати), или „рђо – рђосана“ (: рђосати) 1а, који своју стилско-семантичку интензификацију заокружују својеврсном суперлативном вредношћу. Тако, уз пример „љжна (љжосана)“ (: лжосати) 1а лексикограф управо и наводи значење: ’лажљивица над лажљивицама’, а у том стилско-семантичком пољу налази се и пример наведен уз: *трпљдсат* („трпља трпљдсана“) 1б.²⁸ Уз одредницу *мртвосан* и *мртвдсан*² у РСАНУ се бележи: „(често уз „мртав“) *потпуно, крајње уморан*. – [...] Мртва сам мртвосана, морам да легнем (И).“ Овакви су примери, чини се, настали по врло једноставним језичким обрасцима (исп. „Sve saraji šikom šikosati“ 2а: *Сунце слунчоше, исп. *слунчосати се* 1б), што вероватно потврђује чињеница да их срећемо у архаичним језичким моделима – разнородним фолклористичким формама (клетве, грдње, поруге) којима балканска област не оскудева.²⁹ На јужном правцу, на пример, у македонском језику, који се одликује великим бројем језичких балканизама, ови редупликациони модели су у етнографском дискурсу врло продуктивни (исп. „чума да те чумоса“, „молња да те молњоса“, „дамла да ве [...] дамлоса“, „рофја те рофиосала“, „вопер воперосан“, „вештеру вештеросан“, „змијо змијосана“, „куче кучосано“, „гансало гансалосано“, „красте красгосан“ итд.), налазећи повремено своје снажне стилске одразе и у савременој уметничкој литератури (Радић 1998: 183, Радић 1998: 263–265).

Но, остаје питање: Откуда овако изразита стилска обележеност (пејоративност) у изведеницама са овим суфиксом? Н. Богдановић истиче да је склон мишљењу да ова пејоративност „долази од употребе страног форманта“ (Богдановић 1984: 24).³⁰ М. Бјелетић, шире се ослањајући на научну литературу, сматра да је „једно од честих средстава експресивизације [...] и употреба страних елемената“ (Бјелетић 1994: 269). Аутор притом, разматрајући употребу суфикса *-оса* и *-иса*, претпоставља и да „узрок фреквентности ових, пореклом грчких, суфикса лежи у експресивности спиранта“ (Исто). Страно порекло суфикса, грчко или романско (исп. Радић 2012), свакако је добра основа за развој експресивности ове творбене морфеме, јер лингвистима је позната појава реинтерпретације страних језичких елемената у језику примаоцу (Станкјевич 1964: 132). Могуће је да су облици на *-оса* улазећи у српски и шири, балканословенски језички ареал добијали одређену социо-културну конотацију стварану у миљеу својеврсног односа према „другом“ и „дру-

²⁷ У структурном смислу, постоје различите врсте редупликација (в. Бјелетић 1994: 268, Радић 1998, и тамо наведену литературу).

²⁸ Исп. и *вилосати* („вилосан“, „Вилко вилосни“, Ресава, РСАНУ).

²⁹ Исп.: „Зид, зид, зидосан, / вар, вар, варосан“, 2б.

³⁰ Аутор пише да не види да је суфикс *-оса* „што друго до грчки аорисни формант *ос-*“ (Исто).

гачијем“³¹. А овакав однос се на језичком плану често исказује својеврсном пејоративизацијом.

IV. МЕСТО СУФИКСА У ТВОРБЕНОМ СИСТЕМУ:

*-ОСА ПРЕМА -ИСА*³¹

Разматрање питања места суфикса *-оса* у творбеном систему српског језика најпре има смисла у оквиру анализе односа овог суфикса према конкурентним суфиксима страног порекла, тј. у вези са његовим статусом у подсистему страних глаголских суфикса. Овде се посебно издваја питање односа суфикса *-оса* према њему најближем – према суфиксу *-иса*. Већ су прве научне обраде ових творбених морфема, експлицитно или имплицитно, упућивале на њихову међусобну блискост, почевши од њиховог заједничког порекла (о томе в. Радић 2012). На морфолошком плану указивано је на то да оба суфикса учествују у творби двовидских глагола, односно глагола који теже да сачувају двовидска обележја (Радић 1995: 90–91). Истакнута је стилска маркираност (нпр. разговорни карактер, архаичност, експресивност, метафоричност) изведеница са суфиксом *-иса* (исп. Радић 1995: 102–105, 108–111, Радић 2002: 235), као што се то бележи и код изведеница са суфиксом *-оса* (в. III). Итд.

Ипак, подробнијом анализом могу се установити, или бар назначити, и неке битне разлике између ових творбених морфема и њихових изведеница.

1. Иако би статистичка анализа дала поузданије резултате, утисак је да међу изведеницама са суфиксом *-оса* знатан удео имају домаће основе, док се основе изведеница са суфиксом *-иса* одликују већим бројем речи страног порекла. Међу овим последњим најпре су присутни турцизми (нпр. *кафенисати*, *севдалисати*), укључујући и суфиксне деривате са турским претериталним *d/t* (*бојадисати*, *мерактисати*),³² а у књижевном језику и интернационализми (*инвентарисати*, *коментарисати*, *реферисати*). Могуће је да је добрим делом управо посредством турцизама суфикс *-иса* доспео далеко на запад српске (тзв. „штокавске“) територије, готово је омеђивши према хрватској и словеначкој („чакавско-кајкавској“) језичкој области (исп. Радић 1995а: 55). На другој страни, суфикс *-оса* је остао везан за источне српске говоре (Радић 2012).

2. И поред низа подударности, на плану творбено-семантичких одлика изведеница са суфиксима *-оса* и *-иса* уочавају се и значајне разлике. На пример, изведенице са суфиксом *-оса* преовлађују у значењу каквог стања (адјективност), уз чест ослонац на медијалне глаголе (в. II), док су оне са суфиксом

³¹ У вези са подацима о суфиксу *-иса*, ослањам се првенствено на материјал представљен у: Радић 1995: 59–116, Радић 1995а и Радић 2002.

³² Реч је о деривату *-d/t-иса*, као грчко-турској контаминацији.

-иса убичајене у категорији именовања какве делатности са вршиоцем радње у основи (исп. *баштованисати*, *директорисати*, *дунђерисати*, *келнерисати*, *наводацисати*, *пандурисати*, *чобанисати*, *фишкалисати*, Радић 1995: 94). М. Стевановић међу изведеницама на *-иса* издваја групу која значи „обављати дужности и послове имаоца занимања, односно звања, које означава основна именица“, иако се неке од њих „употребљавају у шаљивом тону“ (Стевановић 1975: 578).³³

3. На стилистичком плану изведенице са овим суфиксима не остварују подједнак степен експресивности. Примери стилско-семантичке интензификације сразмерно су бројнији међу изведеницама са суфиксом *-оса*. Ове изведенице видно учествују у архаичним моделима редупликације (в. III), у којима се суфикс *-иса* врло ретко јавља (исп. „гром те згромисао“, Радић 1995: 103). Управо разматрајући суфиксе *-оса* и *-иса* те њихову експресивност (по основи учешћа спиранта, в. III), М. Бјелетић ипак прави разлику међу њима сматрајући да „ређе *-ис-*“ исказује експресивност (Бјелетић 1994: 269).

Даљом анализом би се вероватно могло доћи и до других граничних линија у творбено-семантичкој вредности ових суфикса у српском језику. Међу њима би се можда нашла и она социолингвистичка која суфикс *-оса*, на пример, више везује за изоловане руралне (планинске) области, за разлику од суфикса *-иса* који ће својом лексиком (добрим делом турцизмима, а потом и интернационализмима) добро представљати и урбану балканску средину. Ако је то тачно, онда су у овој социо-културној подвојености оставили трага и елементи поларизације између сеоске и градске цивилизације у Срба. Из тих разлога, иако је на први поглед реч о блиским суфиксима, прикупљени корпус не садржи већи број дублетних образовања са суфиксима *-оса* и *-иса*. У мом лексичком материјалу нашао се скроман број примера за конкурентски однос међу овим суфиксима, исп. *башкосати се* / *башкалисати*, *глеђосати* / *глеђеисати*, *жигосати* / *жигеисати*, *згромосати* / *згромисати*, *зумбосати* / *зумбаисати*, *шикосати* / *шиклисати* (Радић 1995: 99).

Социолингвистички оквири који су пратили почетке језичке стандардизације у Срба установили су помало парадоксалну ситуацију у књижевном језику у вези с овим суфиксима. Јер, пошто је српски књижевни језик ослоњен на западне говоре, он је остао ускраћен за знатније присуство суфикса *-оса*, иако изведенице са овим суфиксом, по свему судећи, више носе обележје народског. Српска језичка норма не прихвата изведенице са суфиксом *-оса*, или их укључује у симболично малом броју. Тако, док М. Стевановић доста пажње посвећује суфиксу *-иса*, суфикс *-оса* и не укључује у свој преглед творбених

³³ Већ се у Стевановићевом кратком семантичком прегледу изведеница на *-иса* закључује да је „вршити посао у неком занату или занимању“ најшире значење код већине ових глагола” (Стевановић 1953: 132).

морфема (Стевановић 1975: 577–578).³⁴ После извесног времена, које није прошло без одређених потреса у социолингвистичком миљеу српског језика, поједини аутори су показали склоност да нешто другачије представе ово стање. И. Клајн, на пример, наводи на десетине изведеница са суфиксом *-иса*, али укључује и облике са суфиксом *-оса*, иако тек у неколика примера: *глеђосати*, *жигосати*, *земљосати* (*се*) и *мртвосати* (Клајн 2003: 332). С обзиром на ограничен домет ове изоглосе на српском терену, посебно у областима које су ушле у основицу књижевног језика, те и социо-културну конотацију коју носе изведенице са суфиксом *-оса*, и овакви захвати могу се сматрати вредним искораком према даљем наддијалекатском повезивању источних и западних српских говора у оквиру књижевнојезичке норме.

*

Несумњиво је, дакле, да суфикс *-оса* у творбеном систему српског језика има своје посебно место, те да њиме он попуњава једну празнину на сличан начин на који једна фонема заузима своје место у фонолошком систему неког језика, или пак један хемијски елеменат у табlici Д. Менделејева. Та празнина коју данас само овај суфикс целовито попуњава сведочи о његовој творбеној посебности. А та посебност, најзад, потврђује да се упливи суфикса *-оса* и *-иса* у српском језику морају подвести под два различита, вероватно и хронолошки различита наноса (исп. Радић 2012).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1976:** Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона*, Београд.
- Babić 1986:** Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Nacrt za gramatiku*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus, Zagreb.
- Bašić:** Husein Bašić, *Može li biti što bit' ne može (Lirske narodne pjesme iz Sandžaka)*, Pljevlja [без године издања].

³⁴ У РМС има близу 600 одредница са суфиксом *-иса* и „тек у око стотинак примера наилазимо на квалификацију која ове лексеме искључује из базичне књижевнојезичке лексике“ (Радић 1995: 111). (Знатан је, ипак, и број одредница у оквиру којих се паралелно налазе и облици са конкурентним суфиксима, односно у којима се упућује на облик са уобичајенијим суфиксом.) На другој страни, овде има само двадесетак одредница на *-оса*, „а више од десет има квалификацију покрајинског, необичног, разговорног, или упућује на синониман облик, односно облик са конкурентним суфиксом“ (Исто). Разумљиво, још је сразмерно рестриктивнији приступ овим суфиксима у западном стандардизационом корпусу (исп. Babić 1986: 454).

- Белић 1905:** Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, I, Српска краљевска академија, Београд, СХП–716 (+ прилози).
- Бјелетић 1994:** Марта Бјелетић, *Експресивна средства у творби српскохрватских глагола (на материјалу говора југоисточне Србије)*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 22/2, Међународни славистички центар, Београд, 265–271.
- Бован 1989 (I–II):** Владимир Бован, *Народна књижевност Срба на Косову и Метохији*, Јединство, Приштина (I: нар. поезија; II: нар. проза).
- Богдановић 1979:** Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, Српски дијалектолошки зборник, XXV, Институт за српскохрватски језик, Београд, XVI–178.
- Богдановић 1984:** Недељко Богдановић, *Глаголски пејоративи у говору Сврљига*, Лексикографија и лексикологија, Матица српска – Институт за српскохрватски језик, Нови Сад – Београд, 23–25.
- Богдановић 1987:** Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, Српски дијалектолошки зборник, XXXIII, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 7–302.
- Видоески 1962:** Божо Видоески, *Кумановскиот говор*, Институт за македонски јазик, Посебни изданија, 3, Скопје, (1–350 + карта).
- Динић 1988:** Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, Српски дијалектолошки зборник, XXXIV, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 7–337.
- Динић 1990:** Јакша Динић, *Додатак речнику тимочког говора*, Српски дијалектолошки зборник, XXXVI, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 381–422.
- Динић 1992:** Јакша Динић, *Речник тимочког говора (други додатак)*, Српски дијалектолошки зборник, XXXVIII, Институт за српски језик САНУ, Београд, 379–586.
- Ђорђевић 1988:** Драгутин М. Ђорђевић, *Српске народне приповетке и предања из лесковачке области* (Приредила Нада Милошевић-Ђорђевић), САНУ, Београд, XII–668 (+ прилози).
- Ђукановић 1995:** Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, Српски дијалектолошки зборник, XLI, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1–240.
- Елезовић 1932–1935:** Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, Српски дијалектолошки зборник, IV (I део), VI (II део), Српска краљевска академија, Београд.

- Живковић 1987:** Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот.
- Златановић 1998:** Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*, Учитељски факултет, Врање.
- Златковић 1988:** Драгољуб Златковић, *Пословице и поређења у пиротском говору*, Српски дијалектолошки зборник, XXXIV, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 337–682 (+ карта).
- Златковић 1989:** Драгољуб Златковић, *Фразеологија страха и наде у пиротском говору*, Српски дијалектолошки зборник, XXXV, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 175–458.
- Златковић 1990:** Драгољуб Златковић, *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*, Српски дијалектолошки зборник, XXXVI, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 423–740.
- Јовић 1968:** Душан Јовић, *Трстенички говор*, Српски дијалектолошки зборник, XVII, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1–240.
- Караџић 1852:** Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*, Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, Београд – Нови Сад.
- Лазић 2008:** Анђелка Лазић, *Грађа за речник говора Мачве*, Културни центар, Шабац.
- Марковић 1986:** Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, Српски дијалектолошки зборник, XXXII, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 243–500.
- Митровић 1984:** Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац.
- Недељков 1984:** Љиљана Недељков, *Прозодијске особине говора села Каћ*, Српски дијалектолошки зборник, XXX, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 267–356.
- Павловић 1939:** Миливој Павловић, *Говор Сретечке Жуте*, Српски дијалектолошки зборник, VIII, Српска краљевска академија, Београд, 1–354.
- Пешикан 1965:** Митар Б. Пешкан, *Староцрногорски средњокатунски и љештански говори*, Српски дијалектолошки зборник, XV, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1–294.

- Радић 1995:** Првослав Радић, *Балканистичке појаве на плану суфиксације у македонском и српскохрватском језику* (докторска дисертација у рукопису), Универзитет у Београду, Филолошки факултет – Београд.
- Радић 1995а:** Првослав Радић, *Из проблематике творбе речи у српском књижевном језику*, Знамен, 2, Филозофски факултет – Петриња, Петриња, 47–56.
- Радић 1998:** Првослав Радић, *Етимолошка фигура и деривација*, Македонски јазик, XLII–XLIV (1991–1993), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 257–270.
- Радић 2001:** Првослав Радић, *Турски суфикси у српском језику са освртом на стање у македонском и бугарском*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Радић 2002:** Првослав Радић, *О глаголском суфиксу -иса у српском књижевном језику*, Истраживања по славјанским језицима, 7, Корейска асоцијација славистов, Сеул, 229–238.
- Радић 2010:** Првослав Радић, *Копачки говор. Етногеографски и културолошки приступ*, Српска академија наука и уметности – Етнографски институт, Посебна издања, Књига 70, Београд.
- Радић 2012:** Првослав Радић, *О једном творбеном балканизму у српском језику. Глаголски суфикс -оса: порекло и распрострањеност*, Творба речи и њени ресурси у словенским језицима, Филолошки факултет, Београд, 701–710.
- Радић 1998:** Првослав Радић, *За еден начин на експресивизација во балканословенските говори. Придевски образувања со завршок -осан*, Македонски јазик, XLV–XLVII (1994–1996), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 179–186.
- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–18, Институт за српски језик САНУ, Београд 1959–2010.
- Sabljak 1981:** Tomislav Sabljak, *Rječnik šatrovačkog govora*, Globus, Zagreb.
- Симић 1972:** Радоје Симић, *Левачки говор*, Српски дијалектолошки зборник, XIX, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1–618 (+ карта).
- Skok 1971–1973:** Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

- Станкјевич 1964:** Едвард Станкјевич, *Емотивниот јазик и неговата лингвистичка интерпретација*, Македонски јазик, XV/1–2, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 101–138.
- Станојевић 1911:** Маринко Станојевић, *Северно-тимочки дијалекат*, Српски дијалектолошки зборник, II, Српска краљевска академија, Београд, 360–463.
- Стевановић 1975:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I*, Научна књига, Београд.
- Стевовић 1953:** Игрутин Стевовић, *Ортопедисати – ортопедисање*, Наш језик, IV/3–4, Институт за српскохрватски језик, Београд, 128–133.
- Стијовић 1990:** Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*, Српски дијалектолошки зборник, XXXVI, Институт за српскохрватски језик САНУ, 119–380.
- Томић 1989:** Миле Томић, *Речник радимског говора*, Српски дијалектолошки зборник, XXXV, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 1–175.
- Ћирић 1983:** Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*, Српски дијалектолошки зборник, XXIX, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, 7–119.
- Škaljić 1979⁴:** Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, „Svjetlost“, Sarajevo.

THE *-OSA* VERB SUFFIX IN SERB LANGUAGE

Summary

Derivatives with the *-osa* suffix are largely archaisms and dialectalisms, often expressively marked words. They occur in several semantic categories which confirm that this suffix occupies a special place in the Serb word-formational system. It can be adequately illustrated by the relation of this suffix to similar suffixes (e.g. the *-isa* verb suffix).

Key words: Serb language, *-osa* verb suffix, productivity, semantic, stylistic, Balkanism.